

**Аграрне і земельне право
України в умовах
екзистенційних викликів
сучасності: концептуальні
засади розвитку:**

У монографії формулюються концептуальні засади розвитку аграрного і земельного права України в умовах сучасних екзистенційних викликів, до яких автори відносять зміну клімату, цифровізацію, російську агресію та євроінтеграцію.

Аналізуються проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки, формування та розвиток правових засад державної підтримки аграрного виробництва в Україні, стан та шляхи вдосконалення правового статусу агровиробників. Досліджуються потенціал земельного права для вирішення завдань відновлення та розвитку країни, стан, теоретико-правові засади та перспективи розвитку законодавства про державне управління землями в Україні, шляхи вдосконалення правового регулювання земельних відносин у сфері урбанізації, містобудування та благоустрою, правові питання вдосконалення охорони та відновлення земельних ресурсів України.

Окремо висвітлюються правові аспекти використання сучасних передових технологій у сільському господарстві України, проблеми формування кліматично-орієнтованого сільського господарства в Україні, правові аспекти цифровізації земельних відносин в Україні, а також проблеми адаптації аграрного законодавства України до *acquis communautaire* ЄС та приведення земельного законодавства України у відповідність з правовими цінностями Європейського Союзу.

Розрахована на фахівців у галузі права, викладачів юридичних та аграрних вищих навчальних закладів, політиків, працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, представників громадянського суспільства, а також усіх тих, хто цікавиться проблемами розвитку аграрного і земельного законодавства України на сучасному етапі.

СЕРІЯ «БІБЛІОТЕКА ПРАВОТВОРЦЯ»

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України

**АГРАРНЕ І ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО
УКРАЇНИ
В УМОВАХ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ
ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ**

концептуальні засади розвитку

Монографія

ЮРІНКОМ ІНТЕР

Київ – 2025

УДК 349:42; 349.41
А25

Рекомендовано до друку
Вченою радою Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
(протокол № 18 від 27 листопада 2025 р.)

Рецензенти:

Малишева Н. Р. – доктор юридичних наук, професор, академік
Національної академії правових наук України, заслужений юрист України;

Уркевич В. Ю. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України;

Харитоновна Т. Є. – доктор юридичних наук, професор.

Аграрне і земельне право України в умовах екзистенційних викликів
А25 **сучасності: концептуальні засади розвитку:** монографія / відп. ред. член-кор.
НАПрН України П. Ф. Кулинич. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 668 с.

ISBN 978-966-667-945-4

У монографії формулюються концептуальні засади розвитку аграрного і земельного права України в умовах сучасних екзистенційних викликів, до яких автори відносять зміну клімату, цифровізацію, російську агресію та євроінтеграцію. Аналізуються проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки, формування та розвиток правових засад державної підтримки аграрного виробництва в Україні, стан та шляхи вдосконалення правового статусу агровиробників. Досліджуються потенціал земельного права для вирішення завдань відновлення та розвитку країни, стан, теоретико-правові засади та перспективи розвитку законодавства про державне управління землями в Україні, шляхи вдосконалення правового регулювання земельних відносин у сфері урбанізації, містобудування та благоустрою, правові питання вдосконалення охорони та відновлення земельних ресурсів України. Окремо висвітлюються правові аспекти використання сучасних передових технологій у сільському господарстві України, проблеми формування кліматично-орієнтованого сільського господарства в Україні, правові аспекти цифровізації земельних відносин в Україні, а також проблеми адаптації аграрного законодавства України до *acquis communautaire* ЄС та приведення земельного законодавства України у відповідність з правовими цінностями Європейського Союзу.

Розрахована на фахівців у галузі права, викладачів юридичних та аграрних вищих навчальних закладів, політиків, працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, представників громадянського суспільства, а також усіх тих, хто цікавиться проблемами розвитку аграрного і земельного законодавства України на сучасному етапі.

Монографія підготовлена за результатами виконання науково-дослідної теми «Концептуальні засади правотворчої діяльності в Україні: ресурсозабезпечення, новачі та ризики» (номер держ. реєстр. 0125U002053).

Видавництво «Юрінком Інтер» прагне сталого майбутнього для нашого бізнесу, наших читачів і нашої планети. Ця книга виготовлена з паперу, сертифікованого Forest Stewardship Council®

УДК 349:42; 349.41

ISBN 978-966-667-945-4

- © Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2025
© Кулинич П. Ф., Коваленко Т. О., Ріпенко А. І., Курман Т. В., Григор'єва Х. А., Корнієнко Г. С., Лісова Т. В., Шульга М. В., 2025
© Юрінком Інтер, 2025

Зміст

ВСТУП (П. Ф. Кулинич) 8

ЧАСТИНА I

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ
АГРАРНОГО ПРАВА УКРАЇНИ** 17

РОЗДІЛ 1

**Проблема правового забезпечення
продовольчої безпеки в Україні** (Т. В. Курман) 19

1.1. Детермінанти і генеза правових основ
забезпечення продовольчої безпеки 19

1.2. Доктринальні та методологічні підходи
до розуміння продовольчої безпеки
як правової категорії 36

1.3. Виклики та перспективи правового забезпечення
продовольчої безпеки в Україні 56

РОЗДІЛ 2

**Формування та розвиток правових засад
державної підтримки аграрного виробництва**
(Х. А. Григор'єва) 90

2.1. Доктринальні підходи до правового забезпечення
державної підтримки сільського господарства 90

2.2. Еволюція законодавства про державну
підтримку аграрного виробництва 95

2.3. Основні переваги та недоліки сучасної
агропротекційної правової моделі 101

2.4. Напрями і перспективи вдосконалення
законодавства у сфері державної підтримки
аграрного виробництва. 134

РОЗДІЛ 3

**Правовий статус сільськогосподарських виробників
в Україні та шляхи його вдосконалення**
(Г. С. Корнієнко) 144

3.1. Детермінанти і генеза правового статусу
виробників сільськогосподарської продукції 144

3.2. Методологічні підходи до визначення поняття «виробник сільськогосподарської продукції» як правової категорії	154
3.3. Види сільськогосподарських виробників як суб'єктів аграрних правовідносин	163
3.4. Суспільні відносини за участю сільськогосподарських виробників та їхніх об'єднань як предмет правового регулювання.	182
3.5. Напрями та перспективи розвитку й удосконалення правового забезпечення діяльності виробників сільськогосподарської продукції в Україні	190
РОЗДІЛ 4	
Правові аспекти використання передових технологій у сільському господарстві України <i>(П. Ф. Кулинич)</i>	200
4.1. Правове забезпечення ведення Державного аграрного реєстру як інструменту цифровізації сільського господарства України	200
4.2. Правове регулювання застосування безпілотних літальних апаратів у землеробстві України.	219
РОЗДІЛ 5	
Правові проблеми формування кліматично-орієнтованого сільського господарства в Україні <i>(П. Ф. Кулинич)</i>	234
5.1. Проблеми правового забезпечення кліматоохоронного землеробства в Україні в умовах воєнного стану, повоєнної відбудови та євроінтеграції	234
5.2. Принцип кліматичної безпеки як основа формування правового забезпечення кліматично-орієнтованого сільського господарства	253
5.3. Правові питання становлення та розвитку вуглецевого землеробства	276

РОЗДІЛ 6

Адаптація аграрного законодавства України до *acquis* Європейського Союзу

(Т. О. Коваленко)293

- 6.1. Апроксимація аграрного законодавства України до *acquis* Європейського Союзу 293
- 6.2. Правове забезпечення формування та реалізації державної аграрної політики України в контексті Спільної аграрної політики ЄС: сучасний стан та перспективи удосконалення 300
- 6.3. Сучасний стан та перспективи адаптації аграрного законодавства України до *acquis* Європейського Союзу 328
- 6.4. Перспективи розвитку аграрного законодавства України в контексті Європейського зеленого курсу. 348

ЧАСТИНА II

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ

ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ361

РОЗДІЛ 7

Феноменологія земельного права та його роль у вирішенні завдань відновлення та розвитку України

(П. Ф. Кулинич)363

- 7.1. Регулятивний потенціал земельного права та особливості його реалізації 363
- 7.2. Виклики та проблеми розвитку земельного права в умовах рекодифікації цивільного законодавства України 385

РОЗДІЛ 8

Правові проблеми цифровізації земельних відносин в Україні

(П. Ф. Кулинич)394

- 8.1. Теоретичні аспекти цифровізації правового регулювання земельних відносин 394

- 8.2. Стан та перспективи реалізації законних земельних інтересів в умовах цифровізації земельних відносин 410
- 8.3. Правові питання цифрової трансформації земельного законодавства 427

РОЗДІЛ 9

Стан, розвиток та шляхи вдосконалення правового забезпечення державного управління землями в Україні

(М. В. Шульга) 440

- 9.1. Становлення правового забезпечення державного управління землями на етапі переходу від командно-адміністративної до ринкової економіки 440
- 9.2. Правове забезпечення державного управління землями у період поглиблення земельної реформи 449
- 9.3. Розвиток правового забезпечення державного управління землями у період децентралізації влади 460
- 9.4. Шляхи вдосконалення правового забезпечення державного управління землями в період відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення, євроінтеграції та воєнного стану. 470

РОЗДІЛ 10

Концептуально-правові питання регулювання земельних відносин у сфері урбанізації, містобудування та благоустрою в контексті відбудови та вступу України до ЄС

(А. І. Ріпенко) 480

- 10.1. Урбанізація як соціально-економічне та правове явище та її вплив на розвиток законодавства України 480
- 10.2. Детермінанти, генеза та сучасний стан правового регулювання земельних відносин у сфері містобудування і благоустрою населених пунктів 498

- 10.3. Перспективи вдосконалення правового регулювання земельних відносин у сфері урбанізації, містобудування та благоустрою населених пунктів 531

РОЗДІЛ 11

Правові питання вдосконалення охорони та відновлення земельних ресурсів України

(Т. В. Лісова) 547

- 11.1. Теоретико-правові підходи до розуміння охорони та відновлення земель 547

- 11.2. Сучасний стан правового забезпечення охорони земель: доктрина, практика, проблеми . . 558

- 11.3. Правове забезпечення відновлення земель як ключове завдання розвитку земельного законодавства 586

- 11.4. Правові аспекти охорони та відновлення земель як джерела екосистемних послуг 600

- 11.5. Особливості правового забезпечення відновлення земель, що постраждали від російської агресії 607

- 11.6. Напрями та перспективи вдосконалення правового забезпечення охорони та відновлення земель 623

РОЗДІЛ 12

Проблеми гармонізації земельного законодавства України з правовими цінностями ЄС

(П. Ф. Кулинич) 628

ВИСНОВКИ

(П. Ф. Кулинич) 650

ВСТУП

Аграрний сектор по праву вважається провідною галуззю економіки нашої держави. Особливо це проявилось під час російсько-української війни, в умовах якої сільське господарство стало фундаментом фінансової та соціальної стабільності країни, забезпечуючи переважну частину валютних надходжень, велику кількість робочих місць та, що дуже важливо, продовольчу безпеку не тільки України, а й багатьох інших країн світу.

Водночас не можна не помічати і загрози для подальшого розвитку сфер сільського господарства і землекористування у нашій державі, ігнорування яких може призвести до катастрофічних наслідків. Такими загрозами є природничі, політичні та технологічні явища і процеси, які вже завдають серйозної шкоди для розвитку аграрних і земельних відносин або ж несуть потенційну небезпеку їм завдання для зазначених сфер діяльності суспільства. І у разі невжиття належних заходів для запобігання чи нейтралізації таких загроз останні можуть спричинити настання ще більш серйозних негативних наслідків. Так, природничі загрози для сільського господарства і землекористування пов'язані з прогресуючим потеплінням клімату, яке істотно погіршує умови господарювання на землі. Проявом політичних загроз для сільського господарства і землекористування є російська агресія проти України, яка призводить до руйнування матеріально-технічної бази аграрного господарювання і системи його логістики, а також спричиняє пошкодження та забруднення ґрунтового покриву країни. До технологічних загроз розвитку сільського господарства та землекористування слід віднести початок ери цифровізації всіх суспільних процесів, що вимагає проведення цифрової трансформації відносин аграрного господарювання та землекористування. Адже непроведення такої трансформації може призвести як до втрати конкурентоспроможності аграрного сектору України на міжнародних ринках, так і до технологічного відставання вітчизняних агровиробників та, врешті-решт, неможливості забезпечення продовольчої безпеки країни. Під соціально-економічними загрозами для розвитку аграрних і земель-

них відносин слід розглядати неприєднання України до Європейського співтовариства. Загалом, перебування чи не перебування країни у складі ЄС в цілому не можна розглядати як загрозу її існуванню. Однак, в умовах геополітичної ситуації, в якій перебуває наша держава, її перебування поза межами СЄ є екзистенційною загрозою для її існування. Адже більша за чисельністю населення та економічним потенціалом росія завжди намагалася і продовжує намагатись економічно поглинути нашу державу шляхом спонукання її приєднання до євразійського чи митного союзу, в яких домінує росія, а після невдачі таких зусиль розпочала воєнну агресію для вирішення своїх імперських цілей на пострадянському просторі.

Україна має нейтралізувати негативні наслідки тих загроз, які вже настали, та запобігти перетворенню потенційних загроз у руйнівні процеси у сільському господарстві та землекористуванні, якщо останні ще не стали реальністю. Для цього мають бути розроблені та системно реалізовані заходи, покликані запобігти таким руйнівним процесам або ж зменшити їх негативні наслідки у разі їх настання. Протидія потенційним та реальним загрозам для розвитку аграрної сфери та землекористування є непростим завданням, оскільки його вирішення потребує залучення величезних економічних, фінансових, матеріальних, людських ресурсів, політичної волі та організаційних і правотворчих зусиль. Таким чином, необхідність розробки та реалізації системи політичних, економічних, соціальних, юридичних та інших заходів для запобігання настанню негативних наслідків таких загроз та їх нейтралізації слід розглядати як екзистенційні виклики для подальшого розвитку сільського господарства та землекористування в Україні.

Найбільш відчутним викликом для подальшого розвитку сільського господарства та землекористування в Україні є російська війна проти нашої держави. Вже четвертий воєнний рік аграрії всієї України відчувають наслідки російської агресії проти України, – зруйновані ферми та інші виробничі об'єкти, знищену худобу і птицю, пошкоджену логістику, заміновані та забруднені військовими речовинами поля та постійну загрозу нових обстрілів, відключень електро-, водно- та газопостачання тощо. Згідно з дослідженням продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) «Вплив війни на сільгоспідприєм-

ства: результати загальнонаціонального опитування», загальна площа оброблюваних земель у 2024 році зменшилася на 7% порівняно з 2023 роком. Урожайність зернових та олійних культур зазнала значного зниження: 81,4% виробників у прифронтових областях повідомили про падіння врожайності. Високі виробничі витрати вплинули на понад 86% рослинницьких і тваринницьких підприємств, при цьому доходи здебільшого стагнували або зменшилися, що серйозно знизило прибутковість агровиробників. Забруднення земель є масштабним: 18% рослинницьких підприємств по країні та 38% у прифронтових регіонах повідомили про забруднення полів мінами та боєприпасами, що не розірвалися. У Херсонській області 94% виробників рослинної продукції повідомили про забруднення полів боєприпасами, що не розірвалися. Основні пошкодження та втрати зосереджені в рослинництві, що загалом становить 93% від усіх задекларованих збитків¹. Загалом у 2024 році 53% підприємств по країні та 58% у прифронтових регіонах були змушені змінити свої операційні рішення через війну. Все це потребує не просто відновлення, а масштабної перебудови постраждалих агропідприємств з їх переходом на нові технологічні засади аграрного виробництва.

Водночас чи не найбільшим викликом для розвитку українського аграрного сектора є погіршення кліматичних умов господарювання. Як впливає з наукових оцінок Потсдамського інституту дослідження впливу клімату (PIK), людство перевищило безпечні кордони вже семи з дев'яти планетарних меж та увійшло в небезпечну зону². Однією з таких порушених меж вчені вважають зміну клімату, що тягне за собою зміну традиційних умов сільськогосподарського виробництва. За оцінками вітчизняних експертів, збереження в Україні наявних тенденцій ведення сільського господарства в умовах змін клімату може спричинити суттєве загострення багатьох проблем, зокрема: 1) підвищення рівня розораності сільгоспугідь у всіх

1

¹ Війна вплинула на 53% агропідприємств в Україні. URL: <https://agropolit.com/news/30510-viy-na-vpinyinula-na-53-agropidpriyemstv-v-ukrayini>, 24.09.25

2

² Tudor Tarita. Earth Has Crossed 7 of 9 Limits Keeping It Safe for Humans. “Humanity Is Pushing Beyond the Limits of a Safe Operating Space,” Scientists Say. A seventh planetary boundary is now breached. URL: <https://www.zmescience.com/ecology/earth-safe-limits>, October 7, 2025

регіонах країни; 2) подальшої монокультуризації сільгоспвиробництва, вирощування технічних та олійних культур, які є менш ресурсозатратними, але посилюють екологічне навантаження на земельні ресурси; 3) збільшення потреби у великих капітальних інвестиціях для впровадження інноваційних технологій вирощування сільськогосподарських культур, інтродукції нових видів сільськогосподарських культур для збільшення ресурсного потенціалу екосистем і забезпечення продовольчої безпеки; 4) посилення конкуренції між сільськогосподарськими виробниками, яка залежить від родючості земельних ресурсів та доступу до водних ресурсів у зоні недостатнього природного зволоження тощо³.

На жаль, кліматологи прогнозують подальше потепління на 1,5-2,5° С до 2050 року.⁴ За науковими прогнозами, підвищення середньорічної температури на 1°С спричиняє скорочення обсягу виробництва аграрної продукції на 10%, а прогнозоване підвищення середньорічної температури на 1–3°С у найближчому майбутньому вплине на виробництво, в першу чергу, зернових культур⁵.

Водночас потерпаючи від негативних кліматичних змін, сільське господарство України також посилює ці тенденції. Зокрема, сільське господарство України та дотичні галузі спричиняють викиди парникових газів обсягом від 10-15% до третини всіх викидів залежно від способу розрахунку. Сюди входять викиди від мінеральних добрив, втрати органічного вуглецю від розорення ґрунтів, використання біомаси, палива для сільськогосподарської техніки, а також викиди від тваринництва⁶. Отже, наявні кліматичні тенденції також обумовлюють необ-

³ Перспективи розвитку аграрного сектора України в умовах кліматичних змін : аналіт. доп. / [В. М. Русан, Л. А. Жураковська, Я. А. Жаліло та ін.] ; за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2024. 47 с. С. 10.

⁴ Як глобальне потепління сьогодні впливає на врожайність в Україні. URL: <https://agronews.ua/news/yak-globalne-poteplinnya-sogodni-vplyvaye-na-vrozhajnist-v-ukraini/> 22.09.25

⁵ Кучер А. Адаптація аграрного землекористування до змін клімату. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2017. Vol. 3. No. 1. P. 119–138. URL: <https://www.are-journal.com>.

⁶ Цибульська, С. Адаптуйся або здайся: як аграріям пристосуватися до зміни клімату. URL: <https://agroportal.ua/publishing/biznes-sprashivaet/adaptuysya-abo-zdaysya-yak-agrariyam-pristosuvatsya-do-zmini-klimatu>. 5.06.25

хідність поступової перебудови системи землеробства в Україні. Відтак, перед науками аграрного і земельного права України постає проблема формування правових засад кліматоорієнтованого сільського господарства. Основні розв'язання цієї наукової проблеми досліджуються у даній праці.

Ще один виклик, який постав перед сільським господарством та землекористуванням України, пов'язаний з набуттям членства у ЄС. Починаючи з підписання в 2014 р. Угоди про асоціацію з Європейським Співтовариством, Україна поступово приводить вітчизняне аграрне законодавство у відповідність з правом ЄС. З цією метою здійснюється робота з наповнення правових засад сільськогосподарського господарювання принципами і вимогами європейських директив та інших актів органів ЄС, завершення якої можна очікувати вже після набуття Україною членства у ЄС, але не пізніше завершення певного перехідного періоду, який може бути встановлений для нашої держави. Проте основне завдання аграрного сектору України у процесі євроінтеграції полягає у вирішенні питання, як вирватися із «капкана бідності» – експлуатації великих площ чорноземних ґрунтів та інших природніх переваг ведення сільського господарства для виробництва великих обсягів сировинної продукції та її експорту у інші країни світу. Так, якщо у 2005 році у структурі національного експорту було 20% аграрних сировинних товарів, то наразі їх частка у структурі експорту зросла до 80%⁷. Однак, як слушно зазначають економісти, практика сировинного аграрного господарювання веде до прогресуючої деградації якісного стану ґрунтового покриву нашої держави⁸.

Альтернативою такій практиці ведення сільського господарства є перехід на засади сталого аграрного господарювання. Ряд європейських дослідників наводять докази того, що стале сільське господарство, незважаючи на нижчий валовий обсяг продукції, може забезпечувати фермерам гідні доходи і кращі економічні показники, ніж звичайні ферми, через менші опера-

7

⁷ Куш О. Від сировинного прокляття до економічного дива. Як Україні не стати новим Сомалі. URL: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/vid-sirovinnoho-prokljattja-do-ekonomichnoho-diva-jak-ukrajini-ne-stati-novim-somali.html> 22.08.25

8

⁸ Там само.

ційні витрати. А методи сталого господарювання дещо підвищують стійкість господарств до екстремальних погодних явищ і збоїв на ринку⁹. В зв'язку з цим Європейська асоціація агро-екології розглядає останню як орієнтир для перетворення всієї агропродовольчої системи – від ґрунту до організації людських спільнот та врахування ключових людських цінностей – з переходом на засади сталого розвитку¹⁰.

Водночас агроекологічний перехід у європейському трактуванні актуалізує питання про те, чи має Україна здійснювати забезпечення продовольчої безпеки інших країн світу, чи потрібно обмежитися завданням забезпечення продовольчої безпеки лише власних громадян. Тим не менше, як слушно зазначає відомий вітчизняний вчений-економіст О. М. Бородіна, майбутнє сільського господарства України великою мірою залежатиме від того, чи вдасться в процесі відновлення виробничого і експортного потенціалів аграрної галузі зупинити деградацію ґрунтів, водних ресурсів, біорізноманіття, людського потенціалу села, захистити природу і довкілля для майбутніх поколінь¹¹.

Проте концепція сталого розвитку сільського господарства являє поки-що собою ідеальний орієнтир розвитку сільського господарства України. Тому перед науками аграрного і земельного права України постає завдання пошуку нових наукових ідей та практичних рішень для формування у законодавстві нових інституційних і правових засобів для досягнення такого орієнтиру. Дана наукова проблематика розглядається і у даній науковій праці.

Сільське господарство та система землекористування України ввійшли у період цифровізації, яка охопила всі галузі

⁹ Ploeg J., Barjolle D., Bruil J., Brunori G., Madureira L., Dessein J., Fink-Kessler A. et al. (2019). The economic potential of agroecology: Empirical evidence from Europe. *Journal of Rural Studies*. Vol. 71. P. 46–61. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2019.09.003>

10

¹⁰ Our Understanding of Agroecology. Agroecology Europe. URL: <https://www.agroecology-europe.org/our-approach/our-understanding-of-agroecology/> (дата звернення: 09.01.2025).

11

¹¹ Бородіна О. (2025). Соціоекономічна сутність агроекологічної концепції розвитку сільського господарства і продовольчого забезпечення. *Економіка України*. 68. 07(764). 89–104. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.07.089>

економіки країни. В літературі цифрову економіку пропонується розглядати «...як сукупність видів економічної діяльності, що забезпечують виробництво, обіг і споживання цифрових та ІКТ-товарів і послуг у національному господарстві»¹². На наш погляд, таке визначення цифрової економіки не повною мірою відповідає змісту та обсягам цифрових економічних процесів. Очевидно, що крім виробництва, обігу і споживання цифрових та ІКТ-товарів і послуг, процеси цифровізації економіки включають і застосування цифрових технологій і цифрових інструментів для виробництва, обігу і споживання товарів та послуг. Прикладом застосування цифрових технологій і цифрових інструментів в економічних процесах є використання цифрових електронних реєстрів, зокрема, Державного земельного кадастру для забезпечення більш ефективного використання земельних ресурсів як засобу виробництва, предмета праці, просторового базису для розвитку економіки тощо.

Власне таке розуміння цифрової економіки простежується і у визначеному Кабінетом Міністрів України понятті цифрової економіки в Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки від 17 січня 2018 року (розпорядження № 67-р). Зокрема, зазначена Концепція виходить з того, що цифрова економіка базується на цифровізації як процесі насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливорює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір. Тому до ключових ознак цифрової економіки Концепція відносить базування на інформаційно-комунікаційних та цифрових технологіях з їх здатністю забезпечувати електронно-комунікаційну взаємодію складових економічної системи і, відповідно, трансформацію аналогової економіки до цифрової, основним засобами (факторами) вироб-

¹²

¹² Пустовойт О. (2025). Цифрова економіка України: окремі підходи до вимірювання і аналізу. *Економіка України*. 68. 08(765). 03-25. С. 21. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr, 2025.08.003>

ництва якої є цифрові (електронні, віртуальні) дані як числові, так і текстові¹³.

Саме у контексті широкого розуміння цифрової економіки у монографії розглядаються і проблеми цифровізації аграрних і земельних відносин. Зокрема, автори досліджують юридичну природу цифровізації земельних відносин та процеси цифровізації земельного законодавства України, розглядають формування державного аграрного реєстру як один із ключових напрямів цифровізації аграрного розвитку країни.

З метою забезпечення комплексності правового регулювання відносин цифрової економіки у літературі висунута пропозиція щодо доцільності розробки та прийняття Цифрового кодексу України¹⁴. Однак, розробка Цифрового кодексу може бути здійснення шляхом кодифікації діючих цифрових правових норм, у тому числі й цифрових норм аграрного та земельного права. Тому передумовою кодифікації галузевих цифрових норм є їх формування у процесі вдосконалення галузевого законодавства України. Ряд пропозицій щодо вдосконалення аграрного і земельного законодавства України на засадах цифровізації запропоновані авторами даного дослідження.

Досліджуючи проблеми розвитку аграрного і земельного права на сучасному етапі, авторський колектив намагався гармонічно поєднувати теорію правопізнання з практикою правотворчості. Автори даного дослідження поставили перед собою мету сформулювати нові методологічні підходи, наукові ідеї, теоретичні положення та доктринальні оцінки стану та перспектив розвитку правового регулювання аграрних і земельних відносин в умовах сучасних екзистенційних викликів, а також запропонувати конкретні законодавчі пропозиції та законопроектні рішення для удосконалення дії права як важливого чинника реакції суспільства на вищезазначені екзистенційні виклики у сфері зазначених суспільних відносин. При

¹³ Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (дата звернення 23.06.2025).

¹⁴ Вінник О. М., Попович Т. Г., Деревянко Б. В. Регулювання відносин цифрової економіки: окремі аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Том 29. № 3. С. 181–200. С. 197.

цьому дослідники керувалися принципом стійкого розвитку законодавства як його багатовимірної властивості, що передбачає не лише забезпечення формальної відповідності норм вітчизняного законодавства принципам та нормам *acquis*, а й забезпечує інституційну, соціальну та економічну спроможність дії права як регулятора суспільних відносин¹⁵.

Автори висловлюють щирю вдячність рецензентам – доктору юридичних наук, професору, дійсному члену Національної академії правових наук України Н. Р. Малишевій, доктору юридичних наук, професору, члену-кореспонденту Національної академії правових наук України, Судді Верховного Суду В. Ю. Уркевичу та доктору юридичних наук, професору, завідувачу кафедри аграрного, земельного та енергетичного права Національного університету «Одеська юридична академія» Т. Є. Харитонovій за слушні поради та рекомендації щодо вдосконалення рукопису цього монографічного дослідження.

¹⁵ Устименко В. А. Адаптація національного законодавства до права Європейського Союзу: основи, критерії, виміри стійкості. К., Академперіодика. 2025. 452 с.

ЧАСТИНА I

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
РОЗВИТКУ
АГРАРНОГО ПРАВА УКРАЇНИ**

РОЗДІЛ 1

Проблема правового забезпечення продовольчої безпеки в Україні

1.1. Детермінанти і генеза правових основ забезпечення продовольчої безпеки

Глобальні проблеми екзистенційного характеру, що на сьогодні загрозливо постали перед людством, вимагають ґрунтовного наукового осмислення й доктринального теоретико-методологічного дослідження з метою пошуку оптимальних шляхів їх вирішення. Однією з таких проблем, що є найдавнішою й супроводжує людство від самого початку його існування, виступає продовольча. Забезпечення організму людини достатньою кількістю поживної і безпечної їжі є необхідною умовою підтримання його життєдіяльності. Фактично, право людини на їжу слід вважати складовою її природного права на життя.

Продовольчій безпеці належить провідне місце й у системі національної безпеки кожної держави, оскільки вона є обов'язковою умовою й необхідним чинником її соціальної та економічної стабільності. У зв'язку з цим забезпечення продовольчої безпеки справедливо вважається одним з найважливіших завдань кожної цивілізованої держави. Адже, незважаючи на різноманітність підходів до визначення держави, в науковій літературі традиційно склався погляд на неї як на суспільне явище, у структурі якого перше місце посідають територія, населення і публічна влада¹⁶. Гарантуючи право населення на продовольство (їжу), держава тим самим забезпечує досягнення сталого соціально-економічного розвитку суспільства, його демографічне відтворення, й водночас – і саме своє існування.

Проблема забезпечення продовольчої безпеки є багатогранною і складною, адже, незважаючи на розмаїття підходів і концепцій, розв'язати її не вдається протягом багатьох століть, а в сучасних умовах глобалізації вона ще й набуває загальносвітового масштабу. За даними ФАО у 2023 р. від голоду потерпали

¹⁶ Загальна теорія держави і права : підручник для студ. юрид. вищих навч. закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. д.ю.н., проф. М. В. Цвіка, д.ю.н., проф. О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. С. 75.

РОЗДІЛ 1. Проблема правового забезпечення продовольчої безпеки в Україні

до 757 млн осіб, що становить 9,4% населення світу, це майже кожна десята людина у світі, з них кожен п'ятий – мешканець Африки¹⁷. Водночас понад третина населення світу (3 млрд осіб) не може дозволити собі здорове харчування, кожна десята людина – страждає на ожиріння, а 3,9 млн смертей на рік є наслідком нездорового харчування¹⁸. Поточна глобальна продовольча криза за інформацією Всесвітньої метеорологічної організації (World Meteorological Organization), викладеною у доповіді «Стан глобального клімату у 2023 році», визнана найбільшою в сучасній історії людства. Це є результатом тривалих конфліктів, економічного занепаду та високих цін на продовольство, які, у свою чергу, обумовлюються високою вартістю сільськогосподарських ресурсів, посиленням наслідків зміни клімату та екстремальних погодних умов на врожайність сільськогосподарської продукції¹⁹.

Отже, необхідність гарантування права людини на продовольство вимагає не лише збільшення виробництва продуктів харчування, але й підвищення їх якості і безпечності, що зумовлюється низкою чинників, серед яких: подальше зростання населення планети; кліматичні зміни та природні аномалії, що є проявами глобального потепління; деградація й виснаження ґрунтів, інших природних ресурсів агросфери внаслідок їх нерационального використання в процесі сільськогосподарського виробництва; економічні кризи; збройні конфлікти; епідемії, епізоотії та ін.

Ще більшої актуалізації дана проблематика набула у зв'язку із веденням повномасштабної війни в Україні. Адже Україна є одним із світових лідерів у виробництві сільськогосподарської продукції й закономірно посідає важливе місце в архітектурі

17

¹⁷ FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. In Brief to the State of Food Security and Nutrition in the World 2024 : Financing to end hunger, food insecurity and malnutrition in all its forms (2024). URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/5366f75c-159d-4701-ad19-b3e1e91519e7/content>

18

¹⁸ FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. The State of Food Security and Nutrition in the World, 2021. Transforming food systems for food security, improved nutrition and affordable healthy diets for all. Rome, FAO. 2021. 240 p. URL: <https://doi.org/10.4060/cb4474en>

19

¹⁹ State of the Global Climate 2023. World Meteorological Organization, 2024. URL: https://library.wmo.int/viewer/68835/download?file=1347_Global-statement-2023_en.pdf&type=pdf&navigator=1

1.1. Детермінанти і генеза правових основ забезпечення продовольчої безпеки

глобальної продовольчої безпеки, фактично набувши статус одного з її гарантів. Саме тому, як зазначають дослідники, війна є ключовим негативним чинником погіршення продовольчої безпеки в багатьох країнах світу²⁰. Варто також відмітити, що на функціонування світової агропродовольчої системи безперечно вплинули й інші довоєнні фактори, як-то: диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію; низька якість й незадовільна кількість матеріально-технічних засобів для аграрного виробництва (зокрема, засобів захисту рослин та добрив); негативні соціально-економічні наслідки, викликані пандемією COVID-19; зміна кліматичних умов на Землі тощо²¹.

Слід зазначити, що до середини 70-х років минулого століття термін «продовольча безпека» не розглядався як складова системи економічної і національної безпеки держави. Не зустрічався він і в довідковій чи юридичній літературі. Однак категорія «продовольча безпека» як складний політичний, соціальний, біоекономічний феномен настільки актуалізувалася протягом останніх десятиріч, що на сьогодні розглядається як в економічному і соціальному аспектах, так і в правовому аспекті.

Термін «продовольча безпека» було офіційно запроваджено у сучасну міжнародну практику після зернової кризи 1972–1973 р. У зв'язку з цим, на Всесвітньому саміті з питань продовольства у 1974 р. вперше категорію «продовольча безпека» було визначено як безперебійну наявність достатніх світових запасів життєво важливих продуктів харчування для підтримки стійкого зростання споживання продовольства і погашення коливань обсягів виробництва та цін»²².

²⁰ Андросук І. О., Рябоволик Т. Ф., Рябоволик Ю. В. Роль аграрного сектору економіки в забезпеченні продовольчої безпеки України та світу. *Наук. вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія: Міжнар. екон. відносини та світове господарство*. 2022. Вип. 45. С. 10.

²¹ Бойко В. О., Бойко Л. О. Продовольча безпека та ризики для аграрного виробництва під час війни в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 41. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1552/1493>

²² Курман Т. В. Поняття, ознаки, основні категорії та принципи продовольчої безпеки України. *Правові засади екологічної та продовольчої безпеки: проблеми імплементації міжнародних стандартів : матер. дискус. панелі Першого Харків. міжнар. юрид. форуму «Право та проблеми сталого розвитку*

[Перейти на сайт →](#)